

L'onomàstica d'una trilogia morisca

VICENT SANCHIS I MARTÍNEZ

Sovint, la preposició de seguida d'un cognom indica llinatges nobles, presos de noms de poblacions, o de castells o feus, com Guillem de Cervelló o Ramon de Montcada, o de personatges ennoblits modernament per monarques que en van rebre serveis, com Pere Pau de Veciana i de Miró, Narcís Feliu de la Peña, Josep de Bofarull i de Gavaldà, i tants altres, com probablement Martí d'Ardenya, que es van girar poc o molt d'esquena a Catalunya per afavorir dinasties castellanes; o, més recentment, de també indica noblesa adquirida al mercat de compra-venda de títols, com és el cas d'un conegut nostre el nom del qual conservarem reservat.

L'esquema d'aquesta comunicació està estructurada de la següent manera: primer hi ha una introducció xicoteta tipus *curriculum vitae*, i això per tal de “justificar” un poc el meu interès en la temàtica morisca, tot seguit hi ha uns mínims comentaris sobre de què tracta cada una de les tres novel·les que integren aquesta trilogia, així com una relació d'antropònims i topònims que hi apareixen –dels quals n'hi ha tant d'actuals com d'altres en desús–, assenyalant sols la primera pàgina on figuren citats. Finalment hi ha una relació de la bibliografia i documents en què em vaig basar per a poder bastir aquestes tres novel·les que tracten el tema morisc.

Vaig nàixer a Rafelguaraf (Ribera del Xúquer) el 24 de febrer del 1955, i visc a Carcaixent des del 1981. Els meus estudis acadèmics són únicament els corresponents al Batxillerat Superior que vaig realitzar a l'Institut Josep de Ribera de Xàtiva, i alguns cursos que de manera autodidacta he anat fent amb posterioritat. Per la formació durant els anys de batxillerat, i en particular per la influència que en mi va tindre una professora d'història –deixebla del professor Joan Reglà–, tinc una gran afició als temes històrics i geogràfics, topònims,

etnogràfics, etc., sobretot pel que fa a l'entorn local i comarcal que em són més pròxims. Fruit d'això són diversos articles i treballs, però sobretot un estudi que em va costar gairebé deu anys d'enllestir, atenció que ho feia com una afició: *Introducció a la història de Rafelguaraf, el Tossalet i Berfull* (Ajuntament de Rafelguaraf, 1995).

Com a conseqüència d'aquest treball monogràfic, una de les coses que més em varen cridar l'atenció va ser el fet que al terme municipal de Rafelguaraf havia perviscut la cultura musulmana durant gairebé nou-cents anys. Així és que, tot i que sense deixar d'interessar-me en continuar fent articles relacionats amb aqueixos temes, des del 1996 que em dedique també a la narrativa –sobretot històrica–, i és per això que les tres primeres obres estan ambientades, en gran mesura, al meu poble de naixença (a nivell local) i a la Comuna de l'Énova¹, la Ribera del Xúquer, la Valldigna i la Costera (a nivell comarcal); de fet conformen una trilogia de temàtica morisca en què alguns dels personatges principals estan interrelacionats. Per ordre cronològic dels fets que s'hi narren, les obres són: *Memòries d'un alamí*, *Adéu a Berfull* i *Aventura al desert*.

Cal dir que en les dues primeres novel·les (*Memòries d'un alamí* i *Adéu a Berfull*) hi ha una quantitat bastant gran d'antropònims i topònims que coincideixen, perquè l'acció es desenrotlla en gran mesura en el mateix espai geogràfic: el Tossalet i Berfull, dues pedanies del terme de Rafelguaraf; no així en la tercera (*Aventura al desert*), l'acció de la qual es desenrotlla sobretot a Tunísia.

I finalment fer un aclariment sobre l'accentuació del topònim l'Énova, que en aquesta comunicació l'he posat en accent agut, perquè aquella població i als pobles de la rodalia tothom ho diem sempre així (igual joves que vells), a diferència de com figura en la toponímia oficial que és com apareix en la trilogia.

1. Memòries d'un alamí

ISBN: 84-8300-752-5. Dipòsit legal: B-12.867-1999. Columna Edicions, Barcelona 1999. Col·lecció Moderna; rústica, 21 x 14 cm., 175 pàgines. Premi 25 d'Abril, Vila de Benissa, 1998. Aquesta obra està en procés de traducció al francès.

És un conjunt de narracions que tracten d'aspectes intimistes, professionals, de costums, etcètera, constituint un reflex de la vida quotidiana, cosa que pot permetre fer-nos una idea de les circumstàncies en què vivien els moriscos, persones que constituïen un grup social clarament diferenciat i que es resistien a integrar-se plenament en la cultura, creences i pràctiques cristianes d'aleshores.

El manuscrit ve a contar-nos per mà d'un alamí, que vindria a ser d'alguna manera el màxim càrrec d'una alqueria morisca, el context en què va discórrer la vida dels moriscos durant gran part del segle XVI. En alguns aspectes hi ha coses puntuals que són certes i reals, ja que he intentat que d'alguna manera estiguera el més ben acoblada a la conjuntura del moment històric en què es desenrotllen els fets narrats per l'alamí.

¹ Amb la denominació “la Comuna de l'Énova” designe l'espai geogràfic format pels pobles que reguen de la Séquia comuna de l'Énova: Manuel, Senyera, Castelló de la Ribera, Sant Joanet, la Pobla Llarga, l'Énova i Rafelguaraf.

Tot i que la narració transcorre al Tossalet i a la seua rodalia més immediata, situada sobretot entre el nord de Xàtiva i el sud de la Ribera del Xúquer, en molts aspectes crec que els fets que es relaten en aquesta obra de ficció, ben bé podrien traslladar-se perfectament a qualsevol població del País Valencià de les que varen estar poblades per moriscos, per quant estem parlant de d'aspectes d'un mateix passat comú; és a dir, de molts pobles valencians, on, a principis del segle XVII, encara vivien els últims descendents d'una gran cultura, la musulmana, arribada a terres valencianes feia quasi nou-cents anys.

1.1 Antropònims:

- Déu (Al·làh), p.11.
- Muhàmmad Abu Abdàl·lah, l'alamí, p.14.
- Muhàmmad Abdàl·lah Ibn Abu Zayd Al Qayrawaní, p.15.
- Ibrahim, pare de l'alamí, p.16.
- Jàfar, avi patern de l'alamí, p.17.
- Mussa, avi matern de l'alamí, p.17.
- Muhàmmad, profeta d'Al·là, p.19.
- Salima, germana de l'alamí, p.27.
- Alí, cosí de l'alamí, p.27.
- Aixa, cosina de l'alamí, p.27.
- Fàtima, cosina de l'alamí, p.27.
- Ibn Saad, mestre de l'alamí, p.33.
- Mussa, mestre de l'alamí, p.33.
- Iússuf, jardiner, p.45.
- Amina, p.45.
- Comte de Cocentina, p.54.
- Reis Catòlics, p.54.
- Ibn Abdàl·lah Magraní, alamí de Benimuslem, p.69.
- Àhmad, veí de Cogullada, p.71.
- Yahya, veí de Cogullada, senier, p.71.
- Alí, sequier de la Torre d'en Lloris, p.74.
- Salima, morta pels agermanats, p.78.
- Mussa, mort pels agermanats, p.78.
- Abdàl·lah Ibn Yazin, cabdill almoràvit, p.79.
- Joan Borreda, nom cristià de l'alamí, p.82.
- Magdalena, nom cristià d'Alia, p.83.
- Nuzha, una de les mullers de l'alamí, p.87.
- Motdya, una de les mullers de l'alamí, p.87.
- l'Encobert, cabdill agermanat, p.90.
- Jesuscrist, p.90.
- Abu Abdàl·lah Muhàmmad Ibn Gàlib, Al-Russafi de València, poeta, p.11.
- Abdàl·lah Ibn Muhàmmad, fill de l'alamí, p.14.
- Muhàmmad Abu Abdàl·lah Ibn Ibrahim Ibn Jàfar Inb Saad, nom de l'alamí, p.16.
- Motdya, mare de l'alamí, p.16.
- Saad, besavi patern de l'alamí, p.17.
- Àhmad, besavi matern de l'alamí, p.17.
- Alí, barber de Benifairó d'Alfàndec, p.23.
- Saad, cosí de l'alamí, p.27.
- Mussa, cosí de l'alamí, p.27.
- Nuzha, cosina de l'alamí, p.27.
- Abdàl·lah, mestre de l'alamí, p.33.
- Iússuf, mestre de l'alamí, p.33.
- Qàssim, duler, p.40.
- Ibn Issa, llinatge de Xàtiva, p.45.
- Ibn Tahir, vell santó, p.48.
- Baiazet II, rei turc, p.54.
- Abraham i família, p.62.
- Alí Ibn Mussa, vell de Vistabella, p.70.
- Alí, veí de Cogullada, p.71.
- Ibrahim, moliner de Berfull, p.71.
- Alí, mort pels agermanats, p.78.
- Motdya, morta pels agermanats, p.78.
- Àhmed, mort pels agermanats, p.78.
- Muhàmmad Ibn Túmart al-Mahdi, cabdill almohade, p.79.
- Antoni, nom cristià d'Àhmed, p.83.
- Axiv, mort per resistir-se al bateig, p.84.
- Aixa, una de les mullers de l'alamí, barxera, p.87.
- Vicent Peris, cabdill agermanat, p.89.
- Axiv, víctima dels agermanats, p.90.
- Isabel, nom cristià d'una morisca, p.93.

- Al-Azrac, un de tants “blavets”, p.93.
- Alí, p.94.
- Ridia, p.95.
- Alí Ibn Qàssim, p.97.
- Jeroni, frare de la Vallidigna, p.107.
- Cosme, el fraret, p.108.
- Berenguer de Plana, p.110.
- Hilel, p.110.
- Ibrahim, p.110.
- Jeroni Munyós, p.110.
- Saad, p.110.
- Husayn, p.111.
- Al-Kuzaci, Abu Àhmad Jàfar, p.117-118.
- Ibn Axiv, p.121.
- Abel, p.124.
- l'Abat de Sant Bernat, p.126.
- Màryam, filla de l'alamí, p.130.
- Català de Malferit, p.142.
- Saad, el falconer, p.147.
- Sageta, nom d'un falcó femella, p.152.
- Alí Ibn Yahya, un vell savi, p.160.
- Husayn, p.94.
- Salima, nom morisc d'Isabel, p.93.
- Juan Bella, nom cristià de Ridia, p.95.
- Iússuf, muetzi de Rafelguaraf, p.102.
- Juçef Çabot, p.107.
- Guillem Ferrà, p.110.
- Domènec de Rufes, p.110.
- Abdàl-lah, p.110.
- Fra Domènec, p.110.
- Alí, p.110.
- Ibrahim, p.111.
- Iússuf, p.111.
- Ibn Issa, p.119.
- Caín, p.124.
- Mossén Esteve de Fenollet, p.126.
- Muhàmmad, el fuster, p.130.
- Àhmad Ibn Qàssim, duler, p.134.
- Ferrer de Xàtiva, p.142. id.
- Daga, nom d'un falcó femella, p.152.
- Punyal, nom d'un falcó mascle, p.152.
- Ibn Yinner, alamí de Barxeta, p.161.

1.2 Topònims:

- València, en una poesia d'Al-Russafi, p.11.
- el Tossalet², poble de l'alamí, p.13.
- País Valencià, p.13, nota a peu de pàgina.
- Xàtiva, p.14.
- Alboi, pedania del Genovés, p.17.
- Vall d'Alfàndec, p.23.
- Raval, escola del barri morisc de Xàtiva, p.31.
- Miralbó, despoblat del terme de Xàtiva, p.31.
- el Genovés, p.31.
- l'Alcàsser, de Xàtiva, p.32.
- Granada, jardins de, p.45.
- Alger, capital d'Algèria, p.53.
- l'Albufera, en una poesia d'Al-Russafi, p.11.
- Ribera Alta, p.13. nota a peu de pàgina.
- l'Alcúdia de l'Énova dels cristians, nom que dona l'alamí al Tossalet, p.14.
- Vallés, poble prop de Xàtiva, p.17.
- Benimeixís, despoblat del terme de Senyera, p.17.
- la Torre d'en Lloris, pedania de Xàtiva, p.23.
- Quarter de l'Énova³, p.31.
- Benifurt, despoblat del terme de Xàtiva, p.31.
- Barxeta, p.31.
- Buixcarró, pedrera de marbre, p.45.
- Cullera, assalt a, p.53.
- Paterna, emissari de, p.54.

² El Tossalet és un llogaret del terme municipal de Rafelguaraf, si bé, el nom oficial és Tossalnou, probablement des de la primera meitat del segle XVII i com a conseqüència de l'establiment de la carta de població posterior a l'expulsió dels moriscos.

³ Una de les denominacions històriques per a definir, en gran mesura, gairebé el mateix espai geogràfic a què em referisc amb la denominació de la Comuna de l'Énova.

- Estupinyans⁴, garrofers dels, p.58.
- Carcaixent, p.58.
- Llutxent, p.58.
- Alberic, p.61.
- Rafelguaraf, p.62.
- La Meca, p.62.
- Vistabella, paratge de la Pobla Llarga, p.70.
- Cogullada, pedania de Carcaixent, p.70.
- Barranc de Barxeta, p.70.
- Berfull, molí de, p.71.
- Sanç, actual barri de l'Énova, p.74.
- Manuel, poble, p.83.
- Torreta, actual barri de Manuel, p.83.
- Barx, p.87.
- Murla, p.93.
- Mascarell, pedania de Nules, p.97.
- Benifaraig, despoblat d'Alberic, p.97.
- Mesquita, séquia de la, p.102.
- la Xara, ermita i despoblat de Simat de la Valldigna, p.105.
- Miramar, molló de, p.105.
- Simat de la Valldigna, p.105.
- els Corral del Buixcarró (el Pla de Corral), p.106.
- Valldigna, p.110.
- Molló Roig, p.110.
- Malet, heretament de, p.111.
- Colomera, font de, p.111.
- Corral, font dels, p.111.
- Castelló de Xàtiva, Castelló de la Ribera, p.113.
- Séquia del Terç de Castelló, p.114.
- Jesuset, boquera del, p.114.
- Almiserat, p.117.
- l'Atzúvia, p.117.
- Orba, p.117.
- Parcent, p.117.
- Bolulla, p.117.
- Guadalest, p.117.
- Alzira, p.58.
- Pinet, p.58.
- Benicolet, p.58.
- Càrcer, vall de, p.61.
- Camí a Barxeta, p.62.
- Benimuslem, p.69.
- Ternils, despoblat de Carcaixent, p.70.
- Xúquer, riu, p.70.
- Pobla d'Esplugues, actual la Pobla Llarga, p.70.
- Riu de Barxeta, p.73.
- Al-Àndalus, p.79.
- Faldeta, actual barri de Manuel, p.83.
- l'Abat, actual barri de Manuel, p.83.
- Berberia, p.93.
- Beniatjar, p.93.
- Senyera, p.97.
- Raval, de Mascarell, p.97.
- Banys, séquia dels, p.102.
- Tres Mollons⁵, serra dels, p.105.
- Malet, barranc de, p.105.
- Abensalela⁶, barranc d', p.106.
- Convent de Santa Maria, de la Valldigna, p.107.
- Molló Alt, p.110.
- Marinyén, abeurador de, p.110.
- Malet, font de, p.111.
- la Sabata, cocó de, p.111.
- Séquia Comuna de l'Énova, p.113.
- Albaida, riu d', p.113.
- Sant Joan, Sant Joan de l'Énova, p.114.
- l'Atzeneta de Benifato, p.117.
- Vilallonga, p.117.
- Sagra, p.117.
- Murla, p.117.
- Tàrbena, p.117.
- Callosa, p.117.
- Aragó, p.118.

⁴ Topònim en desús del terme de Rafelguaraf. Vegeu *Toponímia històrica en desús (El cas de Rafelguaraf i el Realenc)*. Actes de la IX Assemblea d'Història de la Ribera, Benifaió, 2002, volum miscel·lani, ps.53-64.

⁵ Vid. nota 4.

⁶ Vid. nota 4.

- Catalunya, p.118.
- Benissa, p.118.
- Tossal gran⁷, p.125.
- l'Alcúdia Blanca, actual Rotglà, p.125.
- el Puig, muntanya, p.126.
- Pintor, despoblat de Xàtiva, p.126.
- la Llosa, la Llosa de Ranès, p.126.
- Novetlè, p.126.
- Castellnou, topònim amb que també es va conèixer el lloc de Sanç, p.126.
- Camí de Xàtiva, p.130.
- Alfulell, actual despoblat de Benifairó, p.146.
- Alcudiola, actual despoblat de Tavernes, p.146.
- Perelloner, font del, p.158.
- Magrib, p.118.
- Egipte, p.119.
- Palmella⁸, p.125.
- Carbonell, actual Llanera, p.125.
- Montesa, riu de, p.126.
- Sorió, pedania de Xàtiva, p.126.
- Annauir, p.126.
- Santa Anna, cim de, p.126.
- Gandia, p.129.
- Carrer de Dalt, p.130.
- el Ràfol, actual despoblat de Tavernes, p.146.
- Quatretonda, p.151.

1.3 Antropònims de caràcter religiós:

- Ramadà, p.29.
- nit de la revelació de l'Alcorà, p.29.
- la festa del Màulid, p.29.
- la Xara, p.32, id.
- Addohar, p.35, id.
- Almagrip, p.36, id.
- Çala, p.36, id.
- Rebea exor, p.36, id.
- Roffi almadal·len, p.36, id.
- Moyaà, p.36, id.
- Rebealeuel, p.36, id.
- Iumet Aleuel, p.36, id.
- Regep, p.36, id.
- Xauell, p.36, id.
- Dulfaga, p.36, id.
- Sant Ofici, p.84.
- Sant Lluc, p.94.
- Islam, p.94.
- festa del Corder, p.29.
- el dia dels Morts, p.29.
- la Sunna, p.32.
- Açobh, p.35, id.
- Azar, p.35, id.
- Alatama, p.36, id.
- Atzeque, p.36, id.
- Aljiet, p.36, id.
- Alfambra, p.36, id.
- Çafar, p.36, id.
- Rebealahir, p.36, id.
- Iumet Alahir, p.36, id.
- Xaben, p.36, id.
- Dulqueda, p.36, id.
- Risala, obra de Muhàmmad Abdàl·lah Ibn Abu Zayd Al Qayrawaní, p.57.
- Sant Sagrament de l'Eucaristia, p.90.
- Sant Llorenç, p.94.
- Quatre Sants Evangelis, p.143.

2. Adéu a Berfull

⁷ Topònim fictici. Es tracta del Cabeç, ubicat en la divisòria d'aigües entre els termes municipals de l'Ènova i Xàtiva.

⁸ Vid. nota 4.

ISBN: 84-921645-8-1. Dipòsit legal: V-1.625-1998 (1ª ed.), V-3.440-1999 (2ª ed). La Xara Edicions, Simat de la Vallidigna 1998. Col·lecció El Dau; rústica, 20 x 13 cm, 143 pàgines. Aquesta novel·la ha estat publicada en 2005 per Tabarca Llibres amb el títol de *Fàtima de Berfull*. ISBN: 84-8025-190-5. Dipòsit legal: B-16.621-2005 (1ª ed.). Tabarca Llibres, València 2005. Col·lecció Tabarca Juvenil; rústica, 20 x 13 cm, 141 pàgines.

La novel·la està dividida en onze capítols, dels quals el primer i l'últim correspondrien, suposadament, a una situació actual; en realitat vindria a ser de fa uns trenta anys en arrere. Els altres capítols, del dos al deu, tracten d'una història que conta una persona major a uns joves estudiants d'història sobre les relacions entre els moriscos i el senyor de Berfull, i especialment entre aquest i una de les seues vassalles morisques. En realitat, quant a la part històrica de la novel·la, que és la principal, amb aquesta narració he intentat fer una novel·la a propòsit dels últims habitants, moriscos i morisques, que vivien a Berfull; si bé, naturalment, amb grans concessions a la imaginació. Amb tot, però, he intentat recrear d'alguna manera el que considere que potser fóra la conjuntura de l'època en vespres de l'expulsió, i hi ha personatges i successos absolutament reals.

La novel·la expressa, per una part, un sentiment d'estima alhora que un crit d'auxili perquè no arribe a desaparèixer mai Berfull. I per una altra part, pel que fa a la història pròpiament dita, es tracta d'una visió un tant favorable des del punt de vista dels moriscos, perquè jo els tracte amb una certa simpatia, sobretot pensant, com he dit comentat al principi d'aquesta comunicació, en els aspectes més positius que va tindre la cultura musulmana. A l'igual que en l'anterior novel·la, encara que la narració transcorre a Berfull i a la seua rodalia més immediata, en alguns aspectes crec que aquesta podia haver sigut una història bastant real en alguns aspectes i haver succeït en qualsevol lloc de la península Ibèrica.

2.1 Antropònims:

- Abu Ishaq Ibrahim Ibn Khafaja, el jardiner d'Alzira, poeta àrab, p.7.
- Antònia, dona que va viure a Berfull, p.12.
- Jordi, jove que visita Berfull, i fa de narrador secundari, p.13.
- Vicent Sanchis, pare de l'autor de la novel·la, p.15.
- Dassions, família dels, p.18.
- Felip Veguer, notari de Xàtiva, p.19.
- Arnau Dassió, oncle i tutor de Vicent Dassió, p.19.
- Miquel Mars, nom cristià d'Àhmad, el xativí, p.20.
- Cosme Peyter, nom cristià de Saad, jurat,
- Vicent, l'autor de la novel·la, p.11.
- Clotilde, dona que va viure a Berfull, p.12.
- Anna, dona de Jordi que visita Berfull, p.13, id.
- Ricard Torres Prats, narrador principal, home que va viure a Berfull, p.16.
- Fàtima, principal protagonista de la novel·la, p.18.
- Vicent Dassió i Boïl, principal protagonista masculí, p.19.
- Àhmad, el xativí, justícia, pare de Fàtima, p.20.
- Saad, jurat, p.20.

- p.20.
 -Gaspar Calambaró, nom cristià d'Alí, p.20.
 -Jeroni Beliro, nom cristià d'Ibrahim, p.20.
 -Antoni Gipre, nom cristià d'Antoni Gipre, p.20.
 -Miquel Mars, nom cristià de Muhàmmad, germà de Fàtima, p.20
 -Moisés Madar, nom cristià de Mussa, p.20.
 -Andreu Bertran, prevere beneficiat de la Seu de València, p.23.
 -Nuzha, mare de Fàtima, p.27.
 -Motdya, amiga de Fàtima, p.33.
 -Amina, amiga de Fàtima, p.33.
 -Muhàmmad Abu Abdàl-lah, p.34.
 -Ibn al-Abbar, poeta i escriptor àrab, p.34.
 -Al-Russafí, poeta àrab, p.34.
 -Icbal ad-Daula Alí Ibn Mujàhid, rei de la taifa de Dénia, p.34.
 -Al-Màccari, poeta àrab, p.42.
 -Maçot, l'almoràvit, p.42.
 -Abú Bakr, p.45.
 -Salima, neta d'Abú Bakr, p.45.
 -Déu (Al-làh), p.47.
 -Salem, p.49.
 -María, la mare de Déu, p.50.
 -Santíssima Trinitat, p.50.
 -Saad de Sanç, p.50.
 -Germana, reina de València, p.51.
 -Mofois, p.51.
 -Husayn, amic de Fàtima, p.64.
 -Alí, amic de Fàtima, p.64.
 -Primo de Rivera, Dictadura de, p.73.
 -Mussa, oncle de Fàtima, p.74.
 -Motdya, tia de Fàtima, p.75
 -Mubàrak, fill de Fàtima i Vicent Dassió, p.85.
 -Muhàmmad, el duler, p.92.
 -Governador de Xàtiva, p.118.
 -Boabdil, rei nazarí de Granada, p.124.
 -Alí, p.129.
 -Juli Fuster, alcalde de Rafelguaraf, p.137.
- Alí, p.20.
 -Ibrahim, p.20.
 -Iússuf, p.20.
 -Muhàmmad, fill d'Àhmad, germà de Fàtima, p.20.
 -Mussa, p.20.
 -Pere Dassió, pare de Vicent Dassió, p.20.
 -Pere Fos, llaurador de Russafa, p.23.
 -Aixa, amiga de Fàtima, p.33.
 -Màryam, amiga de Fàtima, p.33.
 -Salima, amiga de Fàtima, p.33.
 -Ibn Hazm, poeta i escriptor àrab, p.34.
 -Ibn al-Labbana, poeta i escriptor àrab, p.34.
 -Abu Abdàl-lah Muhàmmad Ibn Kalsa, el Cec de l'Énova, poeta àrab, p.34.
 -Al-Muctàdir Ibn Hud de Saragossa, p.34.
 -Abdàl-lah al-labbana, el lleter del Tossalet, p.42.
 -Saddam al-najjar, el fuster de Rafelguaraf, p.43.
 -Màryam, neta d'Abú Bakr, p.45.
 -Ibrahim, de Faldeta, p.46.
 -Esteve, mossén de Rafelguaraf, p.48.
 -Abdàl-lah, el carletí, p.49.
 -Déu (Jesucrist), p.50.
 -Espèrit Sant, p.50.
 -Banu Mufàwwiz, llinatge de Xàtiva, p.50.
 -Maàfir, tribu, p.51.
 -Moix, p.51.
 -Yahya, amic de Fàtima, p.64.
 -Iússuf, amic de Fàtima, p.64.
 -Blasco Ibáñez, p.73.
 -Jaume I, p.74.
 -Jeroni Ros, justícia de l'Énova, p.81.
 -Joan Onofre, nom que volia per Mubàrak Vicent Dassió, p.91.
 -Comte de Carlet, p.118.
 -Abdàl-lah, el muetzí de Berfull, p.121.
 -Comte del Castellar, p.124.
 -Yahya al-Azrac, p.129.
 -Alexandre, gendre del tio Ricard, p.139.

2.2 Topònims:

- València, p.7.
- Berfull, pedania de Rafelguaraf, p.11.
- carrer Major de Rafelguaraf, p.11.
- Séquia Comuna de l'Énova, p.12.
- Barranc de Barxeta, p.13.
- la Pobla Llarga, p.18.
- Molí de Berfull, p.22.
- el Tossalet, p.34.
- Raval de Sant Joan de Xàtiva, p.41.
- Benimeixís, despoblat del terme de Senyera, p.43.
- Manuel, p.43.
- Torreta, p.43.
- Sanç, p.43.
- la Torre d'en Lloris, p.44.
- la Muntanya Roja⁹, al-jibal al-hamrà, p.44.
- Miralbó, despoblat de Xàtiva, p.44.
- Seu de Xàtiva, p.45.
- Banys, porta dels, p.45.
- Camí dels Dos Molins, p.45.
- Benifairó, p.46.
- Alfulell, p.46.
- Església de Rafelguaraf, p.48.
- Xarc Al-Àndalus, p.48.
- Assagador Reial, p.52.
- Portitxol de l'Énova¹¹, p.53.
- Molí de Sanç, p.74.

- Molí de Faldeta, p.75.
- Vall de Càrcer, p.100.
- Russafa, portal de, p.101.
- Mislata, en poesia d'Ibn al-Abbar, p.103.

- Governador Vell, carrer del, p.103.
- Pas del Coll¹², p.124.

- Barranc d'Abensalela, p.126.
- Barx, pla de, p.126.
- Orà, p.129.
- Fes, p.129.
- Tavernes de la Valldigna, p.129.
- Corbera, p.130.

- Alzira, p.7
- Rafelguaraf, p.11.
- Séquia de Berfull, p.12
- l'Énova, p.12.
- Alcoi, p.16.
- Xàtiva, p.18.
- Quarter de l'Énova, p.30.
- Dénia, p.34
- Sant Joanet, Sant Joan de l'Énova, p.43.

- Senyera, p.43.
- Faldeta, p.43.
- l'Abat, p.43.
- Albaida, riu d', p.44.
- Camí de Benifurt, p.44.
- Puig, porta d'accés a Xàtiva, p.44.
- Sant Pere, plaça de, p.44.
- Montcada, carrer de, p.45.
- Carrer de Baix¹⁰, p.45.
- Vall de l'Alfàndec, p.46.
- Ràfol, el, p.46.
- Berberia, p.46.
- el Realenc, p.48.
- Pont de la Dula, p.52.
- Assagador del Teular, p.52.
- Camí de Sanç, p.74.
- Yanubah, nom àrab de la Yànuia romana (actual l'Énova), p.74.
- Granada, jardins de, p.93.
- l'Albufera, p.100.
- Bab as-Sahar, portal i torre de, p.102.
- Massanassa, en poesia d'Ibn al-Abbar, p.103.
- Berberia, p.113.
- Castelló de Xàtiva, Castelló de la Ribera, p.124.
- Buixcarró, p.126.
- Mers el-Kebir, p.129.
- Tunísia, p.129.
- Gandia, p.129.
- Ressalany, p.130.
- Benifairó, p.130.

⁹ Topònim fictici. Es tracta de la Penya Roja de Xàtiva, a la part de llevant del castell.

¹⁰ Topònim fictici. Es tracta de l'actual carrer dels Hostals de Xàtiva.

¹¹ Topònim fictici. Es tracta del conegut com a Port del *Sapo*, en la carretera de l'Énova a Xàtiva.

- Llaurí, p.130.
- Beniarbeig, p.130.
- Montgó, p.132.
- Puig Campana, serra del, p.132.
- Algèria, p.132.
- País Valencià, p.141.
- Pinet, p.130.
- Castell de Dènia, p.132.
- Bèrnia, serra de, p.132.
- Aitana, serra d', p.132.
- Carcaixent, p.137.
- Ribera Alta, p.141.

2.3 Notes específiques:

- Justícia: càrrec per a l'administració de la justícia en l'àmbit local durant l'època foral.
- Jurat: càrrec per a l'administració de l'organització de la vida pública local en l'època foral.
- Alamí: després de la conquesta cristiana, administrador principal de cada aljama.
- Nisba: part de l'antropònim que indica l'origen, el lloc d'origen o d'instal·lació.
- Taqiyya: ocultació de la fe, practicada en defensa pròpia.
- Alcadí: càrrec religiós judicial; jutge que aplicava la Xara, la llei islàmica, a la porta de les mesquites.
- Ulema: doctor de la llei islàmica i expert en qüestions jurídiques i teològiques.
- Muetzi: a l'Islam, encarregat de fer la crida a l'oració des del minaret.
- Yihad: guerra Santa contra els infidels.
- Qabíha: lletja.
- Baladiyyun: descendents dels primers conqueridors musulmans.
- Ihsan: estat de puresa legal quan un home i una dona estan legítimament casats.
- Al-muyab-banat: almoixàvena, dolç típic de Xàtiva.
- Salat As-Subh: primera oració del dia, anomenada de l'alba o de l'aurora.
- Hirz: lloc ben segur per deixar amagada alguna cosa.
- Miftàh: clau.

3. Aventura al desert

ISBN: 84-95213-14-1. Dipòsit legal: V-3.228-2000. La Xara Edicions, Simat de la Valldigna 2000. Col·lecció El Dau; rústica, 20 x 13 cm, 126 pàgines. Premi Valldigna de narrativa juvenil, 2000.

Algun historiador o arabista va dir que “per als historiadors espanyols els moriscos els havien deixat d'interessar a partir del mateix fet de l'expulsió, a partir que els fan fora de la península”. Però a hores d'ara l'estat de la qüestió ja no és la mateixa. Fa temps que se saben algunes coses sobre què els va succeir a aquelles persones a partir dels llocs on foren desembarcats i on s'instal·laren. Així, vaig pensar que calia fer una tercera novel·la que tractara dels llocs d'instal·lació al Magrib i també dels referents culturals d'aquella gent i llurs descendents; i és el cas que *Aventura al desert*, en conseqüència, tracta un poc de tot això, i és, per tant, continuació de les altres dues.

Ara bé, tot i que la narració comença a la Marina, els protagonistes hagueren pogut eixir gairebé de qualsevol altre lloc, ja que en molts aspectes crec que els fets que es relaten ben bé poden traslladar-se perfectament a altres poblacions del País Valencià de les que en un moment o altre varen estar poblades per moriscos.

¹² Topònim fictici. Es tracta del conegut com el *Collado*, pas natural entre Rafelguaraf i Barxeta.

Aventura al desert tracta precisament d'això, d'un viatge a la recerca dels referents culturals d'una part de les nostres pròpies arrels, dels nostres orígens, de la nostra història. I és per això que constitueix la tercera i última part d'aquesta xicoteta trilogia morisca; perquè, entre altres coses, cal dir que les tres novel·les tenen un nexa d'unió entre elles, ja que estan relacionades mitjançant els protagonistes principals en ser descendents uns dels altres. O siga, hi ha una relació familiar entre l'alamí de les *Memòries...*, Fàtima, la protagonista d'*Adéu a Berfull*, així com una persona que és descendent dels moriscos en *Aventura al desert*.

3.1 Antropònims:

- Abu-l Mutarrif Ibn Amira, poeta àrab nascut a Alzira, p.7.
- Joan Lanusse, p.12.
- Pere Fluxà, p.14.
- Francesc Maset, p.14.
- M. Abdul-Wahib, p.21.
- Washington Irving, p.24.
- Ahmed, gerent d'una tenda de cotxes, p.31.
- Pons, cognom, p.34.
- Anselm Turmeda (Abdàl-lah al-Taryuman), p.39.
- Al-Hàyari Bejarano, p.40.
- Mulai Zaidan, sultà marroquí, p.41.
- Mustafà de Cárdenas, p.41.
- Khalled, p.41.
- Coromines, Joan, p.44.
- Josep Piera, escriptor, p.48.
- Annibal, la revenja d', p.53.
- Superman, heroi de còmic i cinema, p.59.
- Raxida, p.64.
- Abu Muhammad Abd Al-lah Ibn Abi Zayd, al-Qayrawaní, p.68.
- Mourad, pare de Raxida, p.71.
- Beni Issa, marabout, p.72.
- Roger de Llúria, p.81.
- Dragut, p.81.
- Julieta, p.81.
- George Lucas, p.88.
- Ravel, músic, p.90.
- Nouredine, p.104.
- Ibrahim Taybili, p.108.
- Ximet, p.108.
- Gerard Cassany, p.11.
- Flàvia Sirvent, p.12.
- Sien Schoorl, p.14.
- Rosa, dona de Pere Fluxà, p.15.
- Moufida Selami, p.22.
- Mubàrak, p.25.
- Mustafà el Bougiri, guia, p.31.
- Jean, p.36.
- Al-Màqqari, p.40.
- Ibrahim Ibn-Ahmad Al-Marbàs, p.41.
- Felip III, p.41.
- Ahmed, p.41.
- Tarek Salaheddine, p.42.
- Ferran Cremades, escriptor, p.48.
- Ibn Alí Bey (Domènec Badia i Leblích), p.51.
- Slimane, professor, p.55.
- Nouredine, p.63.
- Abu Zama el Beloui, company del profeta, p.68.
- Gene Wilder, p.69.
- Ramón Muntaner, capità i governador almogàver de l'illa de Djerba, p.72.
- Mourad, germà de Raxida, p.75.
- Barba-rossa, p.81.
- Romeu, p.81.
- Steven Spielberg, p.87.
- Morfeu, divinitat grega dels somnis, p.90.
- Giorgio, detectiu italià, p.102.
- Temizzi, xeic, p.105.
- Pepet, p.108.
- Quimet, p.108.

- Abu Abdàl-lah Muhàmmad Ibn Gàlib, al-russafi de València, p.111.
- Lluís Llach, p.120.
- Claudia Cardinale, p.125.

- Nouredine el Bayani, p.113.
- Fàtima, p.125.
- Maria del Mar Bonet, p.125.

3.2 Topònims:

- Xúquer, riu, p.7.
- Tunis, p.7.
- Barranc del Quisi, p.11.
- Penyal d'Ifac, p.11.
- Pego, p.13.
- Dénia, p.13.
- Montpeller, p.16.
- Magrib, p.18.
- València, p.19.
- Mercat Central, p.19.
- França, p.21.
- Corona d'Aragó, terres de l'antiga, p.21.
- Artana, p.22.
- Barxeta, p.22.
- Fanzara, p.22.
- Tivisa, p.22.
- península Ibèrica, p.23.
- Andalusia, p.27.
- Marché Central de Tunis, p.27.
- Bab Saadoun, barri de Tunis, p.29.
- Valence, p.30.
- Ebre, p.30.
- Medina, de Tunis, p.32.
- l'Alcassaba, p.34.
- Carrer dels Andalusins, p.34.
- Bizerta, p.34.
- Zaghuan, p.34.
- La Goulette, població de Tunísia que és com un port exterior de Tunis, p.35.
- Gandia, p.36.
- Dénia, p.36.
- Avinguda Antic Regne de València, p.36.
- Museu del Bardo, p.36.
- Carrer Ibn Hazm, p.36.
- Serrans, porta dels, p.38.
- Bab el Bhar, p.38.
- la Kasbah, carrer, p.38.
- Carrer de l'Ancienne Douane, p.38.
- Carrer des Glacières, p.39.

- Alzira, p.7.
- Mediterrània, p.11.
- Calp, p.11.
- Sidi Bou Said, p.12.
- Rafelcofer, p.13.
- Amsterdam, p.16.
- Benissa, p.18.
- Tunísia, p.18.
- la Llotja, p.19.
- Bosseria, carrer de la, p.19.
- Marsella, p.21.
- Granada, regne nassarita, p.21.
- Alacant, p.22.
- Cullera, p.22.
- Catalunya, p.22.
- Tortosa, p.22.
- País Valencià, p.26.
- Jamel Abdelnasser, carrer de, p.27.
- Place de Barcelone Tunis, p.27.
- Catalogne, p.30.
- Castellon, p.30.
- Alfacs, p.30.
- Cartago, p.32.
- Palau del Govern, i plaça, p.34.
- Vall del riu Medjerda, p.34.
- Nabeul, p.34.
- Avinguda Bourguiba, p.35.
- Passeig de Germanies de Gandia, p.36.
- Carrer Campos de Dénia, p.36.
- Rambles de Barcelona, p.36.
- l'Esplanada d'Alacant, p.36.
- Citè Jardin, barri de Tunis, p.36.
- Xàtiva, p.36.
- Quart, porta de, p.38.
- Carrer Ezzitouna, p.38.
- Place de la Victoire, p.38.
- Carrer Sidi Kadous, p.39.
- Bab Carthajana, porta de Cartago, p.39.

- Bab Souika, porta del Mercat, p.39.
- Carrer Monestir, p.39.
- Palau del Divan, p.39.
- Attarine, soc dels Perfums, p.39.
- Gran Mesquita Zitouna, p.39.
- Soc de la Laine, p.39.
- Dar Ben Abdàl·lah, museu, p.39.
- Soc Sekkajine, p.39.
- Carrer Jamaa Ezzitouna, p.39.
- Cap Bon, p.40.
- Yahia Ibn Ganiya, carrer, p.40.
- Ibn Khafaja, carrer, p.40.
- Ibn al-Abbar, carrer, p.40.
- Al Jazira, carrer, p.40.
- Bab Lakouas, p.40.
- Fes, p.40.
- Orà, p.40.
- Halfaurin, barri Esparters, p.41.
- Fajjarin, plaça Alfarers, p.41.
- Protville, p.43.
- Ghar el-Melh, abans Porto Farina, p.44.
- Raf Raf, p.44.
- Menzel-Jemil, p.45.
- Massanassa, p.45.
- Hawmat al-Andalous, raval de Bizerta, p.45.
- Ichkeul, llac, p.46.
- Burjassot, p.46.
- Jedeida, p.46.
- Hamouda Pacha, jardí de, p.46.
- Baix Tell, regió de Tunísia, p.47.
- Puig Campana, serra del, p.47.
- Korbous, p.48.
- Ras Dourdass, penyasegat, p.48.
- Sidi Ben Issa, santuari, p.48.
- Kelibia, p.48.
- Grombalia, p.49.
- Benicolet, p.49.
- Alger, meló d', p.51.
- Marràqueix, p.51.
- Bou Salem, p.53.
- As-Sahra, fortalesa turca, p.53.
- Ràfol de Salem, p.54.
- Teboursouk, p.54.
- Djebel Goraa, muntanya, p.54.
- Testour, p.55.
- Sidi Mahrez, mesquita i zaouia, p.39.
- Carrer Achour, p.39.
- Hammouda Pacha, mausoleu, p.39.
- el Trouk, soc el Turc, p.39.
- Carrer dels Llibreters, p.39.
- Mesquita dels Tintorers, p.39.
- Tourbet el Bey, p.39.
- Mesquita Yussef-Dey, p.39.
- Soliman, p.40.
- Abu Zakariya, carrer, p.40.
- Ibn Khaldun, carrer, p.40.
- Avicenna, carrer, p.40.
- Tronja (Taronja), carrer, p.40.
- Còrdova, carrer, p.40.
- Bab Menara, p.40.
- Tlemecen, p.40.
- Nules, p.41.
- Bab Suwaiqa, porta del soquet, p.41.
- Al-Biga, la Vega, p.41.
- Qalat al-Andalous, p.43.
- Ar-Riba, mesquita, p.44.
- El Alia, p.45.
- Massalavés, p.45.
- Aín, p.45.
- Cap Blanc, p.46.
- Menzel-Bourguiba, p.46.
- Alborgí, p.46.
- Manouba, p.46.
- Hamman Lif, p.47.
- Bou Kornine, muntanya, p.47.
- Benidorm, p.47.
- El Haouaria, p.48.
- Ras el Fartas, penyasegat, p.48.
- Sicília, illa de, p.48.
- Menzel Temime, p.48.
- Beni Khalled, p.49.
- Carcaixent, p.50.
- Semelalia, finca, p.51.
- Tebourba, p.53.
- Medjez el-Bab, p.53.
- Salem, p.54.
- Binissalem, p.54.
- Gibraltar, p.54.
- Djebel Chambi, muntanya, p.54.
- Siliana, riu, p.55.

- Grich el-Oued, p.56.
- Tarragona, p.56.
- Sidi Medien, p.58.
- Kerkennah, illes, p.59.
- Sfax, p.64.
- Medina, d'Aràbia Saudí, p.64.
- Gran Mesquita Okba Ibn Naja, de Kairouan, p.64.
- Hispania visigòtica, p.67.
- Hassan, torre de Rabat, p.68.
- Carrara, marbre de, p.68.

- Toledo, p.68.
- el Tell, regió de Tunísia, p.69.
- Sidi Youssef, p.71.
- Garbí, illa de Ponent, p.72.
- Xàrquia, partida d'Antella, p.72.
- Gabés, golf de, p.79.
- Olimp, muntanya de l', p.79.
- Hara Sghira, p.80.
- Cullera, p.81.
- Maó, p.81.
- Murla, p.81.
- El Kantara, p.87.
- Medenine, p.87.
- Algorfa, p.87.
- Paterna, p.87.
- Douz, p.88.
- Carrer Sant Nicolau d'Alcoi, p.90.
- Chott el Jerid, llac de sal, p.91.
- Chebika, oasi de, p.98.
- Àfrica, p.106.
- Mulhacén, p.109.
- Zembra, illa de, p.110.

- Lleida, p.56.
- Batan, p.56.
- Djerba, illa de, p.58.
- Kairouan, p.59.
- La Meca, p.64.
- Jerusalem, p.64.
- Barber, mesquita mausoleu d'Abu Zama, p.67.
- Giralda de Sevilla, p.68.
- Kutubiya de Marràqueix, p.68.
- Vascos o Nafza, antiga ciutat de la província de Toledo, p.68.
- Talavera, p.68.
- el Sahel, regió de Tunísia, p.69.
- El Attaia, p.71.
- Xerguú, illa de Llevant, p.72.
- Gàrbia, partida d'Antella, p.72.
- Djorf, p.79.
- Guellala, p.79.
- Borj el-Kébir, p.81.
- Sant Joan, p.81.
- Menorca, p.81.
- Homt Souk, soc, p.81.
- Alcàntera, p.87.
- Rafelguaraf, p.87.
- Matmata, p.87.
- Marroc, p.88.
- Alcoi, p.90.
- Tozeur, p.91.
- Tamerza, oasi de, p.98.
- Sidi Ben Issa, zaouia, p.100.
- Nefta, p.109.
- Xarc al-Àndalus, p.109.
- Montgó, p.110.

Bibliografia i documentació utilitzada:

- ALONSO LLORCA, Joan. "Xàtiva en els capbreus de béns i drets reials de 1548". *Papers de la Costera*. 1995.
- ALUCH, Abdelkrim. *Organización de las ciudades en el Islam español*. Miscelánea de estudios árabes y hebraicos. Vol. 10, Universidad de Granada, 1961.
- ARCHIVO GENERAL DE SIMANCA 1609, octubre, 25, Dénia. *Carta de Agustín Mexía sobre els moriscos embarcats a Dénia els dies 22 i 24 d'octubre de 1609, de les poblacions de Manuel, Faldeta, Rafelguaraf, Tavernes de la Vallidigna, Ressalany, Corbera, Benifairó, Llaurí, Pinet i Beniarbeig*. (Estado, legajo 214).
- ARXIU DEL REGNE DE VALÈNCIA. *Un plet de la Séquia Comuna de l'Énova de 1602* (Arxiu del Regne de València, Reial Audiència, Processos, part 3a, núm. 7.050).
- Ban d'expulsió dels moriscos, València, 22 de setembre de 1609*, de l'Arxiu Municipal de València. "Mandamientos y embargos de la Corte Civil de Valencia del año 1611". Vegeu: Gascón Pelegrí, Vicente [s. d.]
- *Escritura de presa de possessió del lloc de Berfull pel senyor Vicent Dassió i Boil* (Arxiu del Regne de València, Reial Justícia, llibre 11, full 118 i s.).
- BARCELÓ TORRES, Carme. "Notas tipológicas sobre un procedimiento foral: Dos cartas árabes del alamin de Benimuslem". *Al-Gezira*. [Alzira] (1986), núm.2.
- *Un tratado catalán medieval de derecho islámico: El llibre de la Çuna e Xara dels moros*. Córdoba: 1989.
- BUNES, Miguel A. de. *Qala't Al Andalus. Huella española en Túnez*.
- EPALZA, Mikel de. *El català al Màgreb àrab. Els moriscos expulsats*. A: *Segon Congrés Internacional de la Llengua Catalana. VIII Àrea. 7. Història de la Llengua*. València: 1989.
- *Los moriscos antes y después de la expulsión*. Madrid: Mapfre, 1992.
- EPALZA, Mikel de; GAFSI SLAMA, Abdel-Hakim. "Léxico y onomástica hispánicos de los moriscos conservados en Tunicia". A: *VII Simposio Internacional de Mudejarismo*. Teruel: 1996.
- FEBRER ROMAGUERA, Manuel Vicente. "La "breu relació de la Germania de València" de Guillem Ramon Català de Valeriola". *Torrens*. [Torrent], (1984), núm. 3.
- "Antecedentes y configuración de los consejos de viejos". A: *Actas del V Simposio Internacional de Mudejarismo*. 1992.
- "Las morerías valencianas y la organización de sus aljamas". A: *Anales de la Real Academia de Cultura Valenciana*. (1991).
- "Los tribunales de alcadías moros". *Anuario de estudios medievales*. (1992).
- *La administración económica de las aljamas mudéjares valencianas a través del estudio del oficio de alamin*.
- *La organización judicial de las aljamas mudéjares valencianas y la Suna e Xara*. 1986.
- GASCÓN PELEGRÍ, Vicente. *Historia de Tavernes de Vallidigna*. Diputación Provincial de Valencia, 1981.
- GINER GUERRA, Severino. SCH.P. *Historia de Murla*. Alicante: Instituto de Cultura Juan Gil Albert, 1995.
- Guía Aldaba de TUNEZ*, (amb cartografia). Madrid: Aldaba, 1988.

- MEYERSON, Mark D. *Els musulmans de València en l'època de Ferran i Isabel*. València: Alfons el Magnànim, 1994.
- PÉREZ de TUDELA, Regina Pinilla. "Crisis tras las Germanías en la morería de Alzira a través de los impuestos reales (1500-1536)". *Al-Gezira*, [Alzira] (1987), núm. 3.
- PIERA, Joseph. *Els poetes aràbigos-valencians*. València: Institució Alfons el Magnànim, 1983.
- RIOSALIDO GAMBOTTI, Jesús. *Compendio de derecho islámico. Ibn Abí Zayd Al-Qayrawaní*. Madrid: 1993.
- SANCHIS MARTÍNEZ, Vicent. *Introducció a la història de Rafelguaraf, el Tossalet i Berfull*. Rafelguaraf: Ajuntament de Rafelguaraf, 1995.
- Un verano en La Goulette*. Una pel·lícula de Férid Boughedir. 1996.
- ZBISS, Nabila. "L'onomastique espagnole en Tunisie". *Sharq Al-Andalus*, [Alacant] 1990, núm.7